

Lapsen osallisuuden lisääminen varhaiskasvatuksen arjessa

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Sosiaalialan koulutusohjelma

Lahdensivu kevät 2017

Merja Kakko

Koulutus Sosiaalialan koulutusohjelma
Kampus Lahdensivu

Tekijä	Merja Kakko	Vuosi 2017
Työn nimi	Lapsen osallisuuden lisääminen varhaiskasvatuksessa	
Työn ohjaaja/t	Saija Silvennoinen	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää lapsen osallisuuden lisäämisen keinoja, erään pirkanmaalaisen kunnan varhaiskasvatuksen arjessa. Lisäksi tavoitteena oli kerätä ja jakaa tietoa käytössä olevista keinoista muihinkin kunnan yksiköihin.

Teoreettisina lähtökohtina käytettiin varhaiskasvatuksen teoriaa, varhaiskasvatustilaa ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteita. Lisäksi lähtökohdiksi nostettiin lapsen oikeudet, osallisuus, lapsen toimijuus, lapsilähtöisyys ja yhteisöllisyys.

Opinnäytetyö oli laadullinen tutkimus, johon aineisto kerättiin kolmesta varhaiskasvatuksen yksiköstä lomakekyselyllä. Aineisto analysoitiin käyttämällä teemoittelua ja tyypittelyä.

Tutkimustuloksissa kävi ilmi, että lapsen osallisuus toteutuu tutkimukseen osallistuneissa yksiköissä monipuolisesti ja käytössä olevilla menetelmillä voidaan lisätä lapsen osallisuutta arjessa merkittävästi. Tutkimukseen osallistuneissa yksiköissä koettiin tärkeäksi lapsen aito, sensitiivinen ja kunnioittava kohtaaminen, herkkyys kuulla ja havaita lapsen viestejä, sekä lapsen näkökulman huomioiminen, toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa.

Kasvattajan rooli lapsen osallisuuden lisäämiseen ja sen mahdollistamiseen on tutkimuksen mukaan kiistaton. Tutkimukseen osallistuneet korostivat kasvattajan omien asenteiden ja ajattelutavan lasta ja osallisuutta kohtaan, olevan avainasemassa lapsen osallisuuden lisäämisessä.

Tutkimus tuloksesta nousi esille myös kasvatusyhteistyön merkitys lapsen osallisuutta lisäävänä.

Avainsanat Varhaiskasvatus, lapsen osallisuus, toimijuus lapsilähtöisyys,

Sivut 29 sivua

Degree programme in Social Services
Social pedagogical education

Campus Lahdensivu

Author	Merja Kakko	Year 2017
Subject	Increasing child participation in early childhood education	
Supervisors	Saija Silvennoinen	

ABSTRACT

The aim of this Bachelor's thesis was to explore different means of increasing child participation in the everyday practice of early childhood education and care (ECEC) in a municipality located in the Pirkanmaa region. Additionally, the aim was to collect information about the existing methods and share it with other early childhood education units in the municipality.

The theoretical basis comprises theory and legislation on early childhood education and the national curriculum guidelines for ECEC. In addition, children's rights, participation, agency, child-centeredness and communality served as the theoretical basis. This was a qualitative study and the data were collected from three early childhood education units by using a questionnaire. The data were analysed by thematizing.

The results indicate that child participation is fulfilled in various ways in the three early childhood education units. The existing methods increase child participation in the everyday practice of the units significantly. The respondents regarded a genuine, sensitive and respectful encountering of a child, sensibility to hear and perceive a child's messages and the ability to consider the child's perspective in planning, implementation and evaluation of activities as important factors.

According to research, the role of the educator in increasing and enabling child participation is indisputable. The respondents emphasized that the attitudes and mindset of the educator towards children and their participation play a key role in increasing child participation. The importance of cooperation with a child's parents and guardians in increasing child participation was also highlighted.

Keywords: early childhood education and care, child participation, agency, child-centeredness

Pages 25 pages

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	KÄSITTEITÄ JA TEORIAPOHJA.....	2
2.1	Osallisuuden tasot.....	2
2.2	Varhaiskasvatustilanne 2015 ja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016	3
2.3	YK:n Lapsen oikeuksien sopimus ja lapsen osallisuus.....	4
2.4	Lapset osallisina–kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria	4
3	AIEMMAT TUTKIMUKSET.....	5
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	8
5	TUTKIMUSMENETELMÄ.....	8
5.1	Tutkimuksen toteutus	9
5.2	Aineiston analyysi.....	10
5.3	Luotettavuus ja eettisyys	10
6	TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	12
6.1	Mitä lapsen osallisuus tarkoittaa varhaiskasvatuksen arjessa?.....	12
6.2	Keinoja saada lasten mielipide selville	13
6.3	Lasten toiveiden vaikutukset toiminnan suunnitteluun ja arviointiin	14
6.4	Lapsen osallisuuden edistämisen keinoja	14
6.5	Keinot arjen toiminnoissa	15
6.6	Toiminta ympäristön vaikutus lapsen osallisuutta lisäävänä.....	16
6.7	Lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutus lapsen osallisuutta lisäävänä	17
6.8	Kasvattajan oman toiminnan merkitys	17
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	18
8	OMA POHDINTA	22
	LÄHTEET.....	25

1 JOHDANTO

Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa on ajankohtainen ja paljon keskustelua herättävä aihe niin valtakunnallisesti, kuin jokaisen kunnan varhaiskasvatussyksikön toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Opetushallitus työsti uusia varhaiskasvatussuunnitelman perusteita syksyllä 2015, niiden laatimiseen pääsi osallistumaan VASU2017-verkkokomentoinnin kautta. Kommentoitavat kysymykset käsittelivät mm. lasten ja vanhempien osallisuutta (VASU 2017). Opinnäytetyön tutkimukseen osallistunut Pirkanmaalainen kunta nosti osallisuuden keskeiseksi kehittämisen kohteeksi varhaiskasvatuksen henkilöstölle suunnatussa henkilöstö-infossa, syksyllä 2015.

Varhaiskasvatustalaki velvoittaa huomioimaan lapsen osallisuuden varhaiskasvatuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Lisäksi on selvittävä lapsen toiveet ja mielipide ja se on otettava huomioon lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden. (Varhaiskasvatustalaki 2015/7b § 1.)

Osallisuus on nostettu vahvasti esille myös 8.5.2015 voimaan tullessa varhaiskasvatustalain muutoksessa, johon lisättiin uusi säännös, joka koskee lasta, lapsen vanhempia ja muita huoltajia. Se velvoittaa varhaiskasvatuksen henkilöstön selvittämään lapsen mielipiteen ja toivomukset, suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Lisäksi säännös velvoittaa antamaan lapsen vanhemmille ja muille huoltajille, mahdollisuuden vaikuttaa ja osallistua lapsen varhaiskasvatukseen ja lapsen toimintayksikön suunnitteluun ja arviointiin. (OKM 2015.)

Elokuussa 2017 voimaan tuleva valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016 on edeltäjästään poiketen velvoittava, myös lapsen osallisuuden toteutumisen osalta.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on selvittää kuinka lapsen osallisuus toteutuu pirkanmaalaisen kunnan varhaiskasvatuksen yksiköiden arjessa. Yli kymmenen vuoden työkokemuksella kunnan varhaiskasvatuksessa tiedän, että kunnan yksiköiden arjessa on jo nyt paljon lapsen osallisuutta mahdollistavaa toimintaa, toiset yksiköt ovat arjen työssään kehittäneet toimintatapoja, joiden toivon tulevan koko kunnan yksiköiden tietoisuuteen ja siirtyvän arjen käytänteiksi

Tutkimukseni tavoite onkin saada dokumentoiduksi jo käytössä olevat keinot toteuttaa lasten osallisuutta. Dokumentoinnin avulla tarkoitukseni on saada tätä osaamista kunnan yhteiseen käyttöön, sekä herättää keskustelua ja halua kehittää uusia toimintatapoja ja keinoja lapsen osallisuuden lisäämiselle.

2 KÄSITTEITÄ JA TEORIAPOHJA

Osallisuus on noussut viime vuosina esille useissa koulutuksissa ja alan artikkeleissa varhaiskasvatuksessa. Se on noussut keskeiseksi lapsen oikeuksiin ja asemaan vaikuttavaksi tekijäksi viimeisten vuosien aikana (Heikka, Fronsén, Elo & Leinonen 2014, 3.) Osallisuutta on kuvailtu ”yksiselitteisiä määritelmiä pakenevana liukkaana ilmiönä” (Pajulammi 2014, 141).

Opinnäytetyöhön tietoa osallisuudesta löytyi aiemmin tehdyistä tutkimuksista, opinnäytetöistä ja kirjoista. Varsinaiseksi helmeksi muodostui Suomen Varhaiskasvatus ry:n julkaisema Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa kirja (Heikka 2014). Kirjassa on kahdeksan artikkeliin, joista jokainen käsittelee osallisuuden käsitettä teoreettisista ja käytännön varhaiskasvatustyön näkökulmasta. (Heikka 2014, 3.) Kirjan artikkelissa Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa Leinonen kuvaa osallisuuden käsitettä hajanaiseksi ja moniulotteiseksi riippuen sen tarkastelun näkökulmasta. (2014, 16.) Leinonen nimeää osallisuuden tunnusmerkiksi ilon ja innostuksen tunteiden heräämisen lapsessa, tämä puolestaan luo mielekkään oppimisen ja vuorovaikutuksen ilmapiirin, johon lapsi sitoutuu intensiivisesti (2014, 18.) Kataja (2014) nimeää osallisuuden tavoitteiksi kasvattaa lapsista, ajattelevia, aktiivisia, itseensä luottavia ja toiset huomioon ottavia yhteiskunnan jäseniä. (Kataja 2014, 56).

2.1 Osallisuuden tasot

Osallisuuden malleja ja hahmotusmenetelmiä, erilaisia tikapuita, portaita ja polkuja on useita, Leinonen (2014, 23) käyttää artikkelissaan Harry Shierin (2001) osallisuuden polkua. Tasomallisissa on viisi tasoa, joille edetään aina kun edellinen taso on saavutettu. Ensimmäisellä tasolla lapset tulevat kuulluiksi, toisella tasolla lapsia tuetaan ilmaisemaan näkemyksiään ja kolmannella tasolla lapsen mielipiteet otetaan huomioon. Kun nämä kolme tasoa on saavutettu, YK:n lasten oikeuksien sopimuksen edellyttämä osallisuus toteutuu. Neljännellä tasolla lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin ja viidennellä tasolla lapset jakavat vallan ja vastuun päätöksentekoprosessissa.

Leinonen (2014) nimeää osallisuuden kasvattajien työvälineeksi, jonka avulla toteutetaan varhaiskasvatuksen tavoitteita ja pedagogiikkaa arjessa. Tällöin oppimisympäristö, sen suunnittelu ja toteutus nousevat merkittävään osaan toiminnassa. Osallisuuden toteutumista helpottaa ja edis-

tää toiminta pienryhmissä, joissa lapsen huomioiminen yksilöllisesti helpottuu ja koska toiminta on rauhallisempaa, hiljaiset ja aremmatkin lapset saavat lisää mahdollisuuksia äänensä kuuluvaksi saamiselle. Leinosen (2014) mielestä osallisuutta voidaan tarkastella myös laajemmin, suhteessa sosiokulttuurisen oppimisen käsityksiin. Sosiokulttuurisen oppimiskäsityksen mukaan lapsen oppiminen ja kehitys tapahtuu yhteisöissä ja etenkin silloin kun lapsi osallistuu aktiivisena toimijana yhteisöjen toimintaan. (Leinonen 2014, 26, 33.)

2.2 Varhaiskasvatustilanne 2015 ja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016

Mahkonen (2015, 86) toteaa teoksessa Varhaiskasvatustilanne 2015, sääntely viittaa siihen suuntaan, että ” lapsen ollessa päivähoidossa hänen tahtonsa ei enää olisi vanhempiensa taskussa”. Mielestäni varhaiskasvatus vastaa tähän pyrkien voimakkaasti lisäämään kasvatusyhteistyötä ja vanhempien osallisuutta ja kehittämällä uusia toiminta muotoja, joilla vanhempia ja huoltajia saataisiin mukaan päivähoidon toimintaan. Mahkonen (2015) pohtii, että Varhaiskasvatustilanteen (2015) 7b§.n ensimmäisessä momentissa todetun, lapsen mielipiteen ja toiveiden selvittämisen ongelmaksi muodostuu, miten mielipiteet ja toivomukset otetaan huomioon, jos kyseessä on esimerkiksi 11 kuukautta vanha tai lähes esikouluikäinen lapsi. Hän kiinnittää perustellusti huomioita siihen, keinojen täytyy olla ikä- ja kehitystason huomioivat.

Katajan (2014, 67) osuvan ajatus vastaa tähän oivallisesti, hänen mukaansa ”Lapsen osallisuutta ei voi olla olemassa ilman aikuisen osallisuutta ja aikuisen vastuuta”. Eli aikuisen vastuulla on toteutuuko lapsen osallisuus. Mahkonen (2015) kiinnittää huomioita varhaiskasvatustilanteen ja lapsenhuoltolain eriävyyteen. Lastenhuoltolain säädökset korostavat huoltajien velvollisuutta kuulla lapsiaan ja tämän jälkeen ottaa heistä aikuismainen vastuu (Mahkonen 2015, 87.) Varhaiskasvatustilanteen ammattilaiset näkevät vanhempien ja huoltajien keskeisen roolin oman lapsensa asiantuntijoina kasvatusyhteistyön ja osallisuuden kautta. Kasvattajat jakavat aikuisen vastuuta yhdessä vanhempien ja huoltajien kanssa.

Opetushallituksen laatimassa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) lapsen osallisuuden mahdollistamista ja toteuttamista korostetaan ja siihen veloitetaan varhaiskasvatustilanteessa. Laaja-alaisen oppimisen yhtenä osa-alueena on osallistuminen ja vaikuttaminen. Kun lapsi kohdataan arvostavasti ja hänen ajatuksiaan ja ideoitaan kuullaan ja otetaan huomioon suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa tuetaan lapsen osallistumisen ja vaikuttamisen taitojen kehittymistä. Samalla tuetaan lapsen kasvua ja kehitystä aktiiviseksi ja vastuulliseksi yhteisön jäseneksi, joka tuntee voivansa vaikuttaa yhteisönsä toimintaa ja luottaa vaikutusmahdollisuuksiinsa omissa asioissaan.

Kun henkilöstö varhaiskasvatustilanteessa huolehtii siitä, että jokaisella lapsella on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa yhteisössään lapsen itseluottamus

ja käsitys itsestään kehittyä ja sosiaaliset taidot muovautuvat (Opetushallitus 2016, 30). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016) mukaan osallisuus, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo tulee toteuttaa niin, että huoltajien, henkilöstön ja lasten mielipiteitä ja näkemyksiä kuullaan ja arvostetaan ja osallisuutta edistävien rakenteita ja toimintatapoja kehitetään tietoisesti. On tärkeää, että työyhteisössä käydään keskusteluja tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta ja omista ennakkokäsityksistä ja asenteista. Henkilöstön tulisi tiedostaa omien asenteidensa vaikutukset toimintatapoihin ja vuorovaikutukseen lasten kanssa. (Opetushallitus 2016, 30.)

2.3 YK:n Lapsen oikeuksien sopimus ja lapsen osallisuus

Lainsäädäntäratkaisujen pohjalla on YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (LOS 1989). Pelastakaa lapset-järjestö (2012) on kehittänyt lapsen osallisuutta kuvaavan ja mittaavan ohjeistuksen, joka perustuu myös YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen (1989). Ohjeistuksessa osallisuus määritellään, lapsen mahdollisuudeksi ilmaista mielipiteitään ja näkemyksiään, vaikuttaa päätöksentekoon ja saada aikaan muutosta. Määritelmässä sanotaan myös, että osallisuus on kaikkien lasten, ikään tai kehitystasoon katsomatta, myös kaikkein heikoimmassa asemassa olevien lasten vapaaehtoisista ja omaan tahtoon perustuvaa osallistumista kaikissa asioissa jotka liittyvät heihin suoraan tai epäsuorasti. Määritelmässä korostetaan vielä, että lasten osallisuus on tapa työskennellä. Se on olennainen, kaikkia toimintoja läpileikkaava periaate kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla ja tasoilla: kodissa ja lähiarjessa, paikallisesti, kansallisesti ja globaalisti. (Pelastakaa lapset 2012, 3.)

Samaa periaatetta tukee Lempäälässä olevan Kuusimäen päiväkodin näkemys osallisuudesta. Heidän määritelmänsä mukaan osallisuus on aitoa läsnäoloa ja kohtaamista: toimintaa jonka lähtökohtana tulee olla lapsen tarpeiden, sisäisen motivaation ja sitoutumisen tunnistaminen. Osallisuus antaa lapselle tilaa ajatella, tehdä itsenäisiä valintoja ja miettiä niiden seurauksia sekä mahdollisuuden ratkaista ongelmia ja ristiriitoja. Osallisuus on yhteisiä merkityksellisiä kokemuksia arjessa, yhteisöllisyyttä, hetkeen tarttumista, arjen pedagogiikkaa, jossa suunnittelu keskittyy suuriin tavoitteisiin ja kokonaisuuksiin. (Svärd 2014.)

2.4 Lapset osallisina—kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria

Turja (2010) tarkastelee artikkelissa, ”Lapset osallisina—kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria” lasten osallisuutta ja osallisina olemista monesta eri näkökulmasta. Hän toteaa, että kun halutaan lapsen äänen kuuluvan varhaiskasvatuksessa, on rakennettava uusi lasten osallisuuden kulttuuri. Turjan mukaan nuorimpien lasten osallisuus voisi alkaa jo heidän mukanaolostaan ja kuulluksi tulemisesta minkä voi toteuttaa siten, että lapselle esitetään vaihtoehtoja, joista hän saa valita. Tavoitteena tulee kuitenkin pitää sitä, että päädytään tilanteeseen, jossa lapsi itse tekee aloitteita ja

omaa taidot neuvotella toisten lasten ja aikuisten kanssa. Jokainen lapsi osaa tehdä aloitteita pienimmätkin, kunhan aikuinen vain osaa tulkita ään- telyt ilmeet ja eleet. Turja korostaa; ”oppimisympäristön ja pääsyä yhteisiin materiaaliin voimavaroihin” merkitystä, hänen mukaansa se mahdollistaa tasavertaisen osallisuuden ja tiedon saannin. (Turja 2010.)

Turja muistuttaa myös lapsen oman tunneosallisuuden tärkeydestä osallisuuden kokonaisuudessa. Toiminta koetaan merkityksellisenä vain tunneelämysten kautta. Lapsen tunne siitä, että hän on merkityksellinen ja häneen luotetaan yhteisössään, on osallisuuden edellytys. Lasten osallisuuden mahdollistavia keinoja varhaiskasvatuksen arjessa ovat muun muassa lasten kokoukset, lapsille suunnatut toiminnan arvioinnin lomakkeet, lapsen portfoliokeskustelut, lapsikohtaisten suunnitelmien suunnittelu- ja arviointikokoukset sekä lasten ja vanhempien yhteiset aloitelaatikot. Näiden irrallisten osallisuustapahtumien avulla edettäisiin kohti jatkuvasti läsnä olevaa osallisuuden kulttuuria. Tavoitteena tulisi olla lasten osallisuuden juurruttaminen kaikkeen arjessa tapahtuvaan toimintaan. Tämä vaatii kasvattajalta sitoutumista ja ymmärrystä osallisuuden merkitykselle ja oikeanlaista asennetta ja valmiutta toimia, uudella lapsen osallisuuden mahdollistavalla tavalla. Turja muistuttaa vielä, kuinka tärkeää on motivaation kannalta, että lapset saavat kokea, että heidän mielipiteensä ja toiveensa on kuultu ja ne myös vaikuttavat heidän arkeensa ja heille tärkeisiin asioihin. (Turja 2010.)

3 AIEMMAT TUTKIMUKSET

Kivikosken ja Komulaisen (2016) opinnäytetyön Lapsen osallisuuden toteutuminen päiväkodin arjessa selvittää, miten lapsen osallisuus toteutuu varhaiskasvattajien näkemyksen mukaan Hämeenlinnalaisen päiväkodin arjessa. Opinnäytetyön tavoitteena oli myös herättää keskustelua osallisuuden toteutumisesta ja käytänteistä sekä tuoda esille uusia kehittämisside- oita lasten osallisuuden lisäämiseksi.

Kivikosken ja Komulaisen (2016) tutkimuksen mukaan varhaiskasvattajat määrittelivät lapsen osallisuuden mahdollisuutena vaikuttaa omaan arkeensa, lapsen kunnioittavana kohtaamisena ja kuulemisena. Tutkimuk- seensa osallistuneista varhaiskasvattajista suurin osa oli sitä mieltä, että osallisuus tiedostetaan hyvin ja se toteutuu monenlaisissa arjen tilanteissa hyvin. Tutkimuksen aikana tuli esille, kuinka paljon henkilöstön koulutuk- sella on merkitystä lapsen osallisuuden toteutumiselle. Koulutus tuo tietoa osallisuudesta ja innostaa henkilöstöä yhdessä keskustelemaan osallisuus- desta ja sen tarkoituksesta varhaiskasvatuksessa.

Kivikosken ja Komulaisen (2016) tutkimuksen mukaan varhaiskasvattajat toimivat lapsen osallisuuden mahdollistajina, lapsen ikä- ja taitotason huo-

mioiden. Lapsen ikä- ja taitotaso otetaan huomioon lapsen tarpeiden, viestien ja mielipiteiden selville saamisessa ja niiden toteuttamiseen käytettävien työmenetelmien valinnassa. Pienten lasten osallisuus toteutuu tutkimuksen mukaan heidän tarpeisiinsa vastaamalla, tulkitsemalla ja sanoittamalla heidän viestejään. Isompien lasten kohdalla osallisuuden toteutumisen keinoiksi mainittiin erilaiset projektit, joiden mainittiin olevan iso osa arjen osallisuuden toteuttamista. Tutkimus tuloksissa mainittiin myös Miniverso osallisuutta lisäävänä. Miniverso on toimintamalli, jonka avulla lapset selvittävät ristiriitansa itsenäisesti, aikuisen tuella.

Kivikosken ja Komulaisen (2016) tutkimukseen osallistuneet varhaiskasvattajat kertoivat osallisuuden lähtevän pienistä asioista. He korostivat sitä, että toimintatavan, jolla uusia asioita lähestytään, tulee olla mielenkiintoinen ja toiminnalla asetetut tavoitteet tulisi sisällyttää projekteihin, jotta lapsen kiinnostus pysyy yllä ja tavoitteet toteutuvat. Tutkimukseen osallistuneiden mielestä osallisuuteen liittyvät vahvasti lapsilähtöisyys ja yhteisöllisyys, jotka haastateltavat varhaiskasvattajat näkivät tarkoittavan lähes samaa. Molemmissa korostetaan lapsen huomioon ottamista ja lapsesta lähtevien ideoiden toteuttamista. Yhteisöllisyys yksikön tasolla koettiin toteutuvan yhteisissä palaverissa, keskustellessa projekteista, Satakieli-pedagogiikassa ja osallisuudessa.

Mannisen (2016) opinnäytetyö, Lapsen osallisuus päiväkodissa – opas varhaiskasvattajille, toteutettiin toiminnallisena kehittämishankkeena Lohjalla, Roution päiväkodissa Peukaloisten ryhmässä. Siihen osallistui ryhmän kasvattajatiimi sekä 3–6 vuotiaat lapset. Manninen tuo työssään esille kasvattajien oman toiminnan ja ajattelun merkityksen toimintatavoille, joilla lapsen osallisuudelle luodaan puitteet toteutua pitkäjänteiset varhaiskasvatuksessa. Hän mainitsee kasvattajien yhtenäisen lapsi- ja kasvatustähtämyksen merkityksen toiminnalle asetettujen tavoitteiden toteutumiselle. Mannisen mukaan näiden käsitteiden yhtenäistäminen tiimissä on lapsen osallisuutta lisäävien toimintatapojen luomisen perusedellytys, koska, osallisuuden kehittäminen on ryhmätyötä.

Kasvattajien omat asenteet lasta ja lapsen osallisuutta kohtaan ovat merkittävässä asemassa lapsen osallisuuden mahdollistamisessa ja lisäämisessä. Mannisen (2016) mukaan uusien osallisuutta edistävien toimintatapojen luomiseen kasvattajilta edellytetään uskallusta ja rohkeutta uusien asioiden kokeilemiseen. Opinnäytetyön tuloksena syntyneen oppaan mukaan kasvattajan tehtävänä lapsen osallisuuden lisäämiseksi ja mahdollistamiseksi on luoda ilmapiiri ja olosuhteet osallisuudelle myönteisiksi, havainnoida ja kerätä tietoa lapsesta ja lapsen maailmasta, hyödyntää saamaansa tietoa yhteisen toiminnan kehittämiseen yhteisössä sekä kehittää omaa työtään ja työtapojaan osallisuutta lisääväksi ja mahdollistavaksi.

Virkki (2015) on tehnyt pro gradu-tutkimuksen aiheesta Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata lasten toimijuutta ja osallisuutta sekä kehittää suunnittelumalli lasten

osallisuutta lisääväksi päiväkotikontekstissa, tutkimuksen kohteena olevan kaupungin varhaiskasvatuksessa. Virkin tutkimuksen tulosten mukaan lasten osallisuus päiväkodissa on riippuvainen heidän toimijuutensa mahdollistumisesta.

Virkin (2015) tutkimuksen tuloksena muotoutui malli, jossa lapsen toimijuus ja osallisuus on kuvattu neljällä eri ulottuvuudella: lapset kasvattajien toiminnan kohteina, lapset ympäristöstä ohjautuvina toimijoina, lapset yhdenvertaisina toimijoina toisten lasten ja kasvattajien kanssa, sekä lapset omaehtoisina toimijoina. Lapset kasvattajien toiminnan kohteena sisältää tutkimusten tulosten mukaan lasten arvioinnin, havainnoinnin ja palautteen annon. Kasvattajat arvioivat ja havainnoivat lasten toimintaa ja puuttuvat siihen tarvittaessa, he seuraavat lasten käytöstä sekä kasvua ja kehitystä ja dokumentoivat sitä lasten varhaiskasvatussuunnitelmissa. Kasvattajat pyrkivät luomaan turvallisen ilmapiirin valvomalla sääntöjen noudattamista ja järjestä ylläpitämällä.

Lasten toimijuuden ja siten osallisuuden lisääminen ja mahdollistaminen ympäristöä muokkaamalla edellyttää Virkin (2015) kasvattajilta kykyä joustaa päivä- ja viikkosuunnitelmissa. Toimiminen pienryhmissä hyödyntäen kaikkia tiloja tarjoaa lapselle rauhallisen ympäristön toimia. Näissä tilanteissa lapset tulevat myös paremmin kuulluiksi ja saavat esille ajatuksensa, toiveensa ja ideansa. Ympäristön tulisi olla joustavasti muokattavissa siten että, tavarat välineet ja materiaalit ovat lasten saatavilla ja lapset ovat tietoisia omista mahdollisuuksistaan hyödyntää niitä. Kun lapset osallistuvat toimintaan tuottamalla tietoa toiveistaan, mielipiteistään ja ideoistaan ja kokevat voivansa vaikuttaa toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin, he ovat yhdenvertaisia toimijoita kasvattajien ja toisten lasten kanssa ja toimivat yhteisöllisesti.

Lasten omaehtoinen toimijuus ilmeni tutkimuksen mukaan lasten omaaloitteisuutena, sekä vapautena valita toimintansa oma mielenkiintonsa mukaan.

Ahlholm (2014) kuvaa pro gradu-tutkielmassaan, Kasvattajien toiminta lasten osallisuudessa, kasvattajan roolia lasten osallisuuden mahdollistavana aktivoivana ja lasta huomioivana toimintana. Tutkielmassa ilmeni, että lapsen osallisuuden toteutumisen peruspilarit luovat toimiva työyhteisö ja kasvattajien toiminta. Hyvin toimiva työyhteisö ja lapsen osallisuuden mahdollistava toiminta, luovat lapsen osallisuuden toteutumiseksi parhaat mahdolliset lähtökohdat. Arvokeskustelut työyhteisössä parantavat työyhteisön toimivuutta ja lisäävät lapsen osallisuuden toteutumista. Ahlholmin tutkielman mukaan osallisuuden konkreettisin ilmenemismuoto on aktiivisuus. Kasvattajan lasta aktivoiva toiminta sisällön ja toimintaympäristön suunnittelussa ja toteutuksessa sekä toiminnan arvioinnissa on lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta merkittävä. Lasten mahdollisuus osallistua tai olla osallistumatta toimintaan omien kykyjensä, taitojensa ja tahtonsa mukaan kuvattiin tutkielmassa lasta huomioon ottavana ja osallisuutta mahdollistavana toimintana. Lasta huomioivan toiminnan muotona

mainittiin myös lasten ideoiden ja aloitteiden ottaminen huomioon suunnitelmien ja aikataulujen joustavassa muodossa sekä toimintaympäristön luominen siten, että leikkivälineet ja materiaalit ovat lasten saatavilla. Tutkielmassa havaittiin, että kasvattajan aktivoiva toiminta koski suurelta osin isompia lapsia, joilta odotetaan tavoitteellista ja aktiivista toimintaa ja kasvattajan huomioiva toiminta painottui pienempiin lapsiin, joille suotiin paremmin osallistumatta oleminen. (Ahlholm 2014.)

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Opinnäytetyön tavoite oli selvittää kuinka lapsen osallisuus toteutuu erään Pirkanmaalaisen kunnan varhaiskasvatuksen yksiköiden arjessa. Yli kymmenen vuoden työkokemuksella varhaiskasvatuksessa tiedän, että kunnan yksiköiden arjessa on jo olemassa paljon lapsen osallisuutta mahdollistavaa toimintaa, toiset yksiköt ovat jo pitkään arjen työssään kehittäneet toimintatapoja, joiden toivon tulevan koko kunnan yksiköiden tietoisuuteen ja siirtyvän arjen käytänteiksi. Tutkimuksen tavoitteena olikin saada dokumentoiduksi jo käytössä olevat keinot lasten osallisuuden lisäämiseksi ja tuoda ne kunnan yksiköiden yhteiseen tietoisuuteen, sekä herättää keskustelua ja halua kehittää uusia arjen keinoja lapsen osallisuuden lisäämiselle.

Tutkimuskysymykset:

1. Millaisin menetelmin lapsen osallisuutta lisätään varhaiskasvatuksen arjessa?
2. Miten kasvattajan oma toiminta vaikuttaa lapsen osallisuuden lisäämiseen varhaiskasvatuksen arjessa?

5 TUTKIMUSMENETELMÄ

Tutkimus oli laadullinen tutkimus. Vilkan (2005) mukaan laadullisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä, selvittämään sen merkitystä ja saamaan uusia näkökulmia sen toteuttamiselle. Laadullisella tutkimusmenetelmällä tarkastellaan merkitysten maailmaa, jotka ilmenevät merkityskokonaisuuksina, kuten toimintana ja ajatuksina. Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyn tutkimuksen tavoite ei ole totuuden löytäminen tutkittavasta asiasta, vaan luoda tutkimuksessa ohjeita, toimintaperiaatteita malleja ja kuvauksia tutkittavasta asiasta. (Vilka 2005,97–98.)

Aineiston keräämismenetelmäksi valikoitui lomakekysely, koska tutkimuksen tavoitteena oli yhtä asiaa koskevine mielipiteiden, käytänteiden ja toimintatapojen kartoittaminen. Tutkimuksen tehtävänä oli myös lisätä

ymmärrystä asiasta sekä vaikuttaa myönteisesti ajattelu- ja toimintatapoihin tutkittavaa asiaa kohtaan ja luoda yhtenäisiä käytäntöjä ja käsitteitä työ-yhteisöihin, joihin tutkimukseen osallistujatkin kuuluvat (Vilka 2005, 103.) Lomakekyselyn kysymysten valinnassa auttoi kohderyhmän ja heidän työkuvansa tunteminen sekä tutkittavana olevan asian teorian tunteminen. Vilkan (2005, 105, 109.) mukaan tämä voi muodostua myös tutkimuksen ongelmaksi, jos kysymykset peilaavat liikaa laatijan ennakkokäsityksiä asiasta, ja hän näin johdattelee vastaajat vastaamaan tutkijan toivomalla tavalla. Tämän pyrin pitämään mielessäni tutkimuslomakkeen kysymyksiä laatiessani. Tässä opinnäytetyössä käytettiin laadullista tutkimusta, koska tutkimuksen kohteena oli yksi asia, lapsen osallisuus. Lapsen osallisuudesta pyrittiin löytämään ja paljastamaan olemassa olevia todellisia asioita mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. (Vilka 2005, 105, 109.)

5.1 Tutkimuksen toteutus

Tutkimussuunnitelman hyväksymisen jälkeen oli vuorossa tutkimusluvan hakeminen pirkanmaalaisen kunnan varhaiskasvatuksen johtajalta. Kun tutkimuslupa oli myönnetty, alkoi aineiston kerääminen varhaiskasvatuksen yksiköissä. Kyselyyn osallistui varhaiskasvatusjohtajan nimeämät 3 varhaiskasvatusyksikköä, yhteensä 18 osastoa, joissa kaikissa on keskimäärin 3 varhaiskasvattajaa. Kyselyssä oli vaihtoehtona vastata tiimissä tai yksin. Vastauksia palautui yhteensä 15. Vastauksista 2 oli tehty yksin ja 13 tiimin kanssa. Kyselyyn vastanneiden osastoilla oli yhteensä 256 lasta, ikäjakaumaltaan 1–7vuotta ja 45 aikuista. 1–2vuotiaiden osastoja oli 2 kpl, 1–3 vuotiaiden osastoja oli 1 kpl, 2–3 vuotiaiden osastoja oli 2kpl, 3–5vuotiaiden osastoja 5kpl ja 5–6vuotiaiden osastoja 3kpl. Osa ryhmistä oli ns. sisarusryhmiä, joissa ikäjakauma oli 1–6vuotta, yhdessä ryhmässä oli yksi 7vuotias.

Jokaisen yksikön johtaja sai sähköpostia, jossa pyydettiin heitä mahdollistamaan ja tukemaan kyselyyn vastaamista ja tiedusteltiin sopivaa ajankohdtaa kyselyn toteuttamiselle. Kaikille yksiköille sopivaksi ajankohdaksi muodostui tammikuun alku 2017. Tässä opinnäytetyössä aineiston keruu menetelmäksi valikoitui kyselylomake, joka koostui avoimista kysymyksistä, jotka olivat tarkoituksenmukaisia tutkimustehtävän ja tutkimuskysymysten kannalta. Vaihtoehtona oli vastata tiimeissä, jolloin vastauksista tulisi esille heidän yhtenäinen näkemyksensä lapsen osallisuutta lisäävistä keinoista varhaiskasvatuksen arjessa. Tarkoituksena oli saada aikaan keskustelua aiheesta tiimin sisällä ja tutkimuksen kohteena olevassa varhaiskasvatuksen yksikössä ja näin saada mahdollisimman laaja näkökulma aiheeseen. Kyselylomakkeet toimitettiin yksiköihin ohjeistavan saatekirjeen kanssa, missä ilmoitettiin ajankohta, jolloin kyselyn tulitaisiin hakemaan takaisin. Aikaa kyselyyn vastaamiselle oli 3 viikkoa, joka osoittautui hyväksi ajaksi ja lomakkeet olivat noudettavissa sovittuna päivänä.

5.2 Aineiston analyysi

Laadullisen aineiston analyysillä pyritään tuomaan aineistosta esille uutta tietoa ja selkeyttämään tutkittavaan asiaa. Analyysin avulla pyritään saamaan hajanaisesta aineistosta selkeää ja mielekästä, kadottamatta aineiston sisältämää informaatiota. Aineiston analyysissä voidaan etsiä yhtäläisyyksiä ja samankaltaisuuksia tai vaihtoehtoisesti, eroja ja uusia mielenkiintoisia näkökulmia. Analyysia tehdessä on tutkimuksen luotettavuuden kannalta muistettava, että jos luokiteltavat asiat irrottaa kontekstistaan ja tutkimuksen tekijä poimii vain omasta mielestään mielenkiintoiset ja tärkeäksi kokemansa asiat, tulos kuvaa tutkijan käsityksiä ja ennakkoluuloja ei niinkään tutkittavaa asiaa. Samoin vastauksia tulkittaessa on hyvä muistaa, että sama henkilö voi nähdä saman asian hyvin eri näkökulmasta, kun konteksti muuttuu. (Eskola & Suoranta 2001, 137, 142.)

Tässä opinnäyttyössä kyselylomakkeiden vastaukset tyypiteltiin teemojen alle, jotka oli laadittu valmiiksi kyselylomakkeeseen. Kun tutkimuksen kyselylomakkeet on luettu useaan kertaan hyvän kokonaiskuvan saamiseksi, voidaan aineistoa pelkistää teemoittelulla, jonka avulla etsitään ja vertailaan samojen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä (Eskola & Suoranta 2001, 150–151.) Onnistuneessa teemoittelussa on teorian ja kokemuksen vuorovaikutusta, jota on hyvä sijoittaa tekstiin lomittain. Elävyyttä tekstiin voi lisätä sopivalla määrällä sitaatteja. Teemoittelemalla saadaan poimitua aineistosta tutkimuskysymyksen kannalta olennainen tieto. (Eskola & Suoranta 2001, 174–175.)

Teemoittelun jälkeen tehtävällä tyypittelyllä jaetaan aineisto ryhmiksi samankaltaisia tarinoita tai huomio voidaan kiinnittää myös alkuperäisestä oletuksesta poikkeavaan tai mielenkiintoiseen näkökulmaan. Tyypittely voidaan tehdä vain yhden vastauksen sisältävänä tyypiesimerkkinä tai yhdistettynä, jolloin kyseessä on mahdollisimman yleinen tyyppi, joka esiintyy lähes kaikissa tai suurimmassa osassa vastauksia. Mukaan voidaan ottaa myös asiat, jotka esiintyvät vain kerran aineistossa. (Eskola & Suoranta 2001, 181–182.) Tässä opinnäytetyössä etsittiin samankaltaisuuksia ja teemoja, jotka esiintyivät useimmissa vastauksissa, sekä mielenkiintoisia uusia näkökulmia lapsen osallisuuden lisäämiseksi. Lopuksi aineisto ryhmiteltiin uudeksi kokonaisuudeksi, jonka avulla saatiin parhaiten vastaukset tutkimuskysymyksiin. (Vilka 2005, 140–141.)

5.3 Luotettavuus ja eettisyys

Vilka (2005) toteaa laadullinen tutkimuksen olevan luotettava, kun tutkimuksen kohde ja tutkittu materiaali ovat yhteensopivia. Vilkan mielestä laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen toteuttamista ja luotettavuutta ei voi mieltää erillisiksi tapahtumiksi. Vilka esittää, että laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kriteeri on tutkija itse ja hänen rehellisyytensä, koska arvioinnin kohteena on hänen itsensä valinnat, teot ja ratkaisut. Tutkijan

tuleekin arvioida tutkimuksensa luotettavuutta koko tutkimuksen ajan. Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota puolueettomuusnäkökulmaan mm. tutkijan rooliin tutkittavan yhteisössä, asenteisiin ja näkemyksiin tutkittavasta asiasta ja niiden vaikutukseen tutkijan valinnoissa. (Vilka 2005, 158—160.)

Laadullisen tutkimuksen tekeminen kietoutuu monella tapaa hyvän tieteellisen käytännön noudattamiseen. Se kulkee läpi koko tutkimus prosessin, ideointivaiheesta tutkimustulosten julkaisemiseen. Tutkimuseettisten periaatteiden ollessa kaikille samat, joskus niiden soveltaminen on tutkimuskohtaisesti työelämäntutkimuksissa hankalaa. Vilkan mukaan tutkimusetiikalla tarkoitetaan yleisesti sovittuja pelisääntöjä ja hyvällä tieteellisellä käytännöllä sitä, että tutkija käyttää tiedonhankintamenetelmiä ja tutkimusmenetelmiä, jotka ovat eettisesti kestäviä. Tiedonhankinnassa tämä tarkoittaa sitä, että tutkijan tiedonhankinta perustuu muun muassa oman alan tieteelliseen kirjallisuuteen ja oman tutkimuksensa analysointiin. Tutkimusta tehdessä tutkijan tuleen noudattaa tutkimusetiikkaa samalla tavalla kuin kaikkien ammattilaisten on noudatettava oman alansa ammattietiikkaa. (Vilka 2005, 29—41.)

Eskola ja Suoranta(1998) mainitsevat, että jokainen tutkimus sisältää monia eettisiä ongelmakohtia. Niitä ilmenee tutkimuslupakysymyksissä, tutkimusaineiston keruussa, tutkimukseen osallistumiseen ja sen vaikutukseen yhteisössä, sekä tutkimuksesta tiedottamisessa. Eettisyys tulee esille myös siinä, kuinka tutkija huomioi tutkimukseen osallistuvien vapaaehtoisuuden ja anonymiteetin suojaamisen. Tutkimuksessa esille tulleita tietoja tulee käsitellä luottamuksellisesti ja niitä tulee käyttää vain tutkimusprosessissa. (Eskola & Suoranta 1998, 52–59.)

Tutkimuksen aiheeksi valikoitui lapsen osallisuus aiheen ajankohtaisuuden ja henkilökohtaisen kiinnostuksen pohjalta. Osallisuus nousi esille opiskelun aikana monessa eri yhteyksissä ja osallisuus nostettiin valtakunnallisesti voimakkaasti esille 2016. Myös tutkimukseen osallistunut pirkanmaalainen kunta nosti osallisuuden koko kauden 2016 kehittämiskohteeksi. Tutkimusluvan saamisen jälkeen haastattelulomakkeet toimitettiin tutkimuksen kohteeksi nimettyihin varhaiskasvatuksen yksiköihin. Kyselylomakkeiden palautumisen jälkeen aineistoon tutustuttiin huolellisesti ja se analysoitiin käyttäen tyypittelyä ja teemoittelua.

Tutkimus antoi suuntaviivaa pirkanmaalaisen kunnan varhaiskasvatus yksiköiden ajatuksista ja toimintatavoista lapsen osallisuutta koskien. Sitä ei voi kuitenkaan yleistää koskemaan koko varhaiskasvatusta tai jokaista varhaiskasvattajaa kyseisessä kunnassa, koska vastaukset olivat tiimien ja henkilöiden henkilökohtaisia mielipiteitä ja käsityksiä lapsen osallisuudesta. Vaikka vastaukset olivatkin monelta osin varsin yhteneväisiä aiempien tutkimusten ja tutkimuksessa käytetyn teorian kanssa. Kyselylomakkeen täyttäminen oli vapaaehtoista ja se täytettiin nimettömänä, jolloin vastaajien anonymiteetti säilyi koko tutkimuksen ajan.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Kaikissa palautetuissa kyselylomakkeiden vastauksissa kerrottiin, että vastaajat olivat saaneet osallisuuteen liittyvää koulutusta. Osalla koulutuksesta oli jo useampi vuosi. Moni oli osallistunut kunnan järjestämään, varhaiskasvatuksen henkilöstölle suunnattuun osallisuus koulutukseen vuonna 2013. Kouluttajana tuolloin oli Marjatta Kalliala. Lisäksi osa oli osallistunut Elina Fonsénin osallisuuskoulutukseen vuonna 2016. Omat kandidopinnot mainittiin myös osallisuus koulutusta sisältäneiksi. Kyselyssä mukana ollut, jo useamman vuoden osallisuus aiheeseen tutustunut ja asiaa kehittänyt varhaiskasvatusyksikkö oli saanut koulutusta Tampereen yliopiston täydennyskoulutuksessa. Täydennyskoulutukseen osallistuneet olivat jakaneet tietoa, talon sisäisissä koulutuksissa ja kasvattaja kahviloissa.

6.1 Mitä lapsen osallisuus tarkoittaa varhaiskasvatuksen arjessa?

Vastaajien mielestä lasten osallisuus varhaiskasvatuksen arjessa tarkoittaa, lapsen aitoa kohtaamista ja arvostamista siten, että lapsi tulee aidosti kuulluksi ja nähdyksi ja hänellä on mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Lapsi kokee toimijuutta omassa arjessa ja tuntee olevansa osa ryhmää ja yhteisöä. Tärkeänä osallisuuden toteutumisen kannalta pidettiin lapsen mielipiteiden kuulemisen lisäksi sitä, että mielipiteet myös vaikuttavat toimintaan ja sen suunnitteluun ja arviointiin. Vastanneiden mielestä lapsi kokee osallisuutta omaan arkeensa, kun toimintaa suunnitellaan ja toteutetaan lapsen mielenkiinnon mukaan päivittäin, yhdessä kasvattajien kanssa. Lapselle mahdollistetaan itsemääräämisoikeus ja vapaaehtoisuus osallistua toimintaan omien kykyjensä ja kiinnostuksen mukaan. Arjen askareisiin osallistaminen nähtiin monessa vastauksessa tärkeäksi ja lapsille mieluisaksi osallisuutta lisääväksi toiminnaksi.

Kasvattajien pyrkimyksenä tulisi vastausten perusteella olla se, että osallisuus olisi monipuolisesti mukana arjen kaikissa tilanteissa. Lapsen osallisuutta varhaiskasvatuksen arjessa on vastauksien mukaan myös kasvatusyhteistyö vanhempien kanssa. Tärkeänä pidettiin, että vanhemmilta saadut tiedot ja toiveet huomioidaan ja niillä on vaikuttavuutta toimintaan. Tutkimuksessa ilmeni, että kasvattajat ovat tietoisia vastuustaan varhaiskasvatussuunnitelman mukaisten tavoitteiden toteutumisesta. He huolehtivat tavoitteiden täyttymisestä toimintaa suunnitellessaan ja toteuttaessaan, vaikka toimintasuunnitelmat voivat ja niiden pitää muuttua josta-

vasti lasten ehdotusten mukaan. Vastauksissa korostettiin kasvattajan vastuuta ja tehtävää auttaa lasta vastuun kantamisen harjoittelussa, antamalla lasten sopia asioita myös keskenään ja antamalla aikaa lapsen toimia ja harjoitella itse. Yhdessä vastauksessa lapsen osallisuudeksi mainittiin kaverien auttaminen ja tunteiden huomioiminen. Asiaa oli myös lähestytty hieman eri näkökulmasta yhdessä vastauksessa, jossa vastaaja määrittelee lapsen osallisuuden näin.

Se on ajatusmalli, ei mitään ulkoista tulee sisältäpäin.

6.2 Keinoja saada lasten mielipide selville

Lasten mielipiteen selvittämisen parhaimmaksi ja yleisimmäksi keinoksi nousi lapselta suoraan kysyminen, silloin kun hän on kykenevä ilmaisemaan itseään. Haastattelut ja päivittäiset keskustelut arjen tilanteiden lomassa, säännölliset lasten kokoukset, asioista äänestäminen sekä palaverit yhdessä aikuisten kanssa ovat arjessa tehokkaiksi koettuja keinoja. Näiden toteuttaminen vaatii harjoittelua ja turvallisen ilmapiirin luomista. Lasten mielipiteen selvittämiseksi monessa vastauksessa mainittiin myös arviointipallukat ja käsitekartat. Pienryhmä toiminta koettiin hyväksi ja toimiviksi lasten mielipiteen selville saamisen edistäjiksi ja lapsen osallisuuden lisääjiksi.

Ajan kuluessa lapset alkavat kertoa enemmän kun oma osallisuuden tunne kasvaa, jotta lapsi tottuu ja uskaltaa kertoa mielipiteensä.

Pienten 1–2 vuotiaiden kohdalla parhaiksi keinoiksi oli havaittu havainnointi ja erilaisten vaihtoehtojen, virikkeiden ja valinnan mahdollisuuksien tarjoaminen. Hyväksi keinoksi oli havaittu myös se, että lapset saavat itse hakea leikkivälineensä mielenkiintonsa mukaan. Myös kuvien käyttö pienten ryhmässä koettiin tärkeänä ja toimivana keinona.

Kuvien avulla pienille tärkeää nähdä vaihtoehdot ja mahdollisuudet, eivät osaa vastata pelkkiin sanallisiin kysymyksiin.

Havainnointi nousi useassa vastauksessa esille tehokkaana keinona saada selville lapsen mielenkiinnonkohteet. Kuuntelemalla lasten keskusteluja ja seuraamalla lasten leikkejä, saadaan vastausten mukaan paljon arvokasta tietoa lapsen maailmasta. Lasten piirtämisen seuraaminen ja niistä keskustelu mainittiin yhdessä vastauksessa antoisana keinona. Havaintojen kirjaaminen ja dokumentointi koettiin tärkeäksi lapsen Vasu-keskustelun pohjaksi, yhdessä vanhemmilta saatujen havaintojen ja tietojen kanssa.

Toiveiden puun käyttö lasten ja vanhempien mielipiteiden selville saamiseksi koettiin toimivaksi ja näkyväksi keinoksi. Kun lasten ja vanhempien toiveet ja mielipiteet ovat kaikkien nähtävillä yhteisessä tilassa, se antaa lapselle tunteen, että olen tärkeä ja minun mielipiteelläni on merkitystä ja

näin hän rohkaistuu kertomaan lisää mielipiteitään ja saa onnistumisen kokemuksiä. Näin saadaan myös vanhempien osallisuus näkyvästi esille.

6.3 Lasten toiveiden vaikutukset toiminnan suunnitteluun ja arviointiin

Lasten kanssa käydyt keskustelut ja heistä tehdyt havainnot, aikuisten ja lasten yhteiset suunnittelupalaverit ja lastenkokoukset ja niiden pohjalta kirjatut mielipiteet ja toiveet ohjaavat toiminnan suunnittelua ja arviointia lähes kaikissa kyselyyn osallistuneissa varhaiskasvatuksen yksikössä. Toiveet pyritään toteuttamaan mahdollisuuksien mukaan mahdollisimman nopeasti, joskus toiveiden toteutus siirtyy myöhemmin toteutettavaksi, silloin lapsille kerrotaan toteutuksen suunniteltu ajankohta. Suunnitelmia muutetaan joustavasti päivittäin, lasten kanssa käsitellään esille nousseita teemoja ja asioita heti kun ne nousevat esille. Lasten mielipiteet ja toiveet huomioidaan myös tiimin viikkopalaverissa, sekä uutta kautta suunniteltaessa. Kasvattajat yhdistävät lasten kiinnostuksen kohteet oppimissisältöihin.

Seuraavan kauden suunnittelu jatkavien lasten kanssa.

Vanhemmilta päivittäisissä vuorovaikutustilanteissa, toiveiden puun avulla ja vasu-keskusteluissa saadut, palaute, toiveet ja ehdotukset, mainittiin useassa vastauksessa vaikuttavan toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin.

6.4 Lapsen osallisuuden edistämisen keinoja

Kyselyyn vastanneiden mielestä lapsen osallisuuden lisäämisen kehittämiseksi toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa tulisi ottaa lapset mukaan joka vaiheessa. Lasten palaverit, pienryhmäkeskustelut ja kokoukset tulisi saada säännölliseksi osaksi toimintaa, samoin lasten toiveiden toteuttaminen. Vastauksissa ehdotettiin, että toimintaa voitaisiin toteuttaa pelkästään lasten toiveiden pohjalta siten, että lapset päättävät teemat ja aikuiset huolehtivat tavoitteiden toteutumisesta. Hyvään alkuun pääsisi jo toteuttamalla kerran kuussa päivän lasten suunnittelun pohjalta. Lasten osallisuutta lisäisi vastanneiden mielestä myös dokumentoinnin näkyväksi tekeminen lapsille valokuvat, lasten työt ja videot tulisi olla lasten tasolla nähtävänä. Vastaajat kokivat selvästi, että kasvatusyhteistyö vanhempien kanssa lisää lapsen osallisuutta ja siksi vanhempien mielipiteiden ja toiveiden selville saaminen koettiin tärkeäksi kehittämisen kohteeksi.

Lapsen osallisuuden edistämisen edellytykseksi vastaajat nimesivät kiireetömän ajan lapsen kanssa, mikä mahdollistaisi luottamuksellisen ja läheisen suhteen syntyvän kasvattajan ja lapsen välille, lapsen hyvä tunteminen lisää lapsen osallisuutta. Kiireetöntä aikaa toivottiin myös suunnitteluun ja arviointiin. Riittävä henkilökunnan määrä mainittiin kehittämisen

kannalta välttämättömäksi, samoin, kehityksen ja oppimien tukea tarvitsevien lasten määrän huomioiminen ryhmässä ja riittävä avustajien saaminen ryhmiin.

Kasvattajien asennetta ja ajattelutapaa sekä osallisuuden perusajatuksen sisäistämistä pidettiin koulutusten ohella merkittävänä lapsen osallisuuden lisääjänä.

Osallisuuden perusajatuksen sisäistäminen, vieminen toimintaan, kunnollinen prosessointi ja paljon yhteistä keskustelua henkilöstön kesken ja koulutusta.

Se on aikuisen ajattelutavasta ja asenteesta kiinni.

6.5 Keinot arjen toiminnoissa

Ruokailutilanteet olivat kyselyn tulosten mukaan kaikissa yksiköissä osallistavia. Useimmissa vastuksista lapset saivat itse joko ottaa ruoan tai päättää kuinka paljon ottavat ja mitä syövät annoksesta. Samoin lapset saavat vastausten mukaan päättää mitä, päällisiä haluavat tarjolla olevista vaihtoehtoista leivälle. Esikouluikäiset saavat myös voidella leipänsä itse ja kaataa maidot. Lapset saivat myös tutustua ruokaan Saperen hengessä, kaikilla aisteilla. Lapset toimivat yksiköissä apulaisina hakemalla ruokakärryt, kattamalla pöytiä, jakamalla ruoka annoksia pöytiin, viemällä itse astiansa kärryihin ja pyyhkimällä pöytiä ruokailun jälkeen. Arjen askareisiin osallistuttiin ikä- ja taitotason mukaan. Vastauksista kävi ilmi, että kasvattajien on tärkeää mahdollistaa lasten osallisuus ruokailutilanteissa huomioiden lasten työskentely korkeus, pienetkin pystyvät viemään ja hakemaan astiansa, kun työskentelytasot ovat lasten korkeudella. Yhdessä vastuksessa mainittiin, että lapset saavat mahdollisuuksien mukaan valita ruokailupaikkansa.

Lepohetkikäytännöissä oli myös paljon yhteneväisyyksiä. Suurimmassa osassa vastauksia lapset saavat valita itse unilunsa ja valita millä asulla siirtyä lepohuoneeseen. Vastausten mukaan kaikkien ei ole pakko riisutua. Lepohuoneessa lapset saavat valita käyttävätkö he peittoa vai eivät, nukkuvatko vai lepäävätkö ja yhdessä vastauksessa mainittiin, että lapset saavat vaikuttaa lepohuoneessa luettavan sadun valintaan.

Lasten pukeutumiseen vaikuttaa vahvasti vanhempien toiveet, jotka menevät lasten toiveiden edelle. Lapset saavat silti osallisuuden kokemuksia kun heille annetaan mahdollisuus valita kahdesta vaihtoehdosta mieluisimman. Isommat lapset saavat päättää myös esimerkiksi kurahousujen laitosta oman leikkisuunnitelmansa mukaan. Pukeutumistilanteissa kannustetaan lapsia omatoimisuuteen ja auttamaan kaveria.

Siirtymätilanteissa lasten osallisuutta lisäävinä keinoina mainittiin mahdollisuuden antaminen lasten itse keksiä toiminnallisia siirtymämuotoja ja ohjata toinen toistaan. Esimerkkinä mainittiin unipolun suunnittelu ja toteutus. Kun siirtymät toteutetaan pienissä ryhmissä, lapsi voi myös päättää, meneekö ryhmän ensimmäisten joukossa vai viimeisten.

Vastausten mukaan lapsen osallisuutta lisää vapaassa leikissä, kun lapsi saa päättää leikkikaverin, leikin ja leikkipaikan. Lapset saavat myös välillä muodostaa koko ryhmästä leikkiryhmiä itsenäisesti. Aikuiset huomioivat, ettei kukaan jää yksin, mutta myös yksin leikkiminen sallitaan. Omalla lelulla saa leikkiä vapaasti ja toimintaympäristöä muokataan vaihtamalla esillä olevia leluja ja hankkimalla uusia sen mukaan, mitä lapset toivovat. Lapsille tarjotaan valinnanvapautta ikätason mukaan leikkitalujen ja -alueiden muodossa.

Ohjatussa toiminnassa lapsen osallisuutta lisää vastausten perusteella se, että esimerkiksi kädentaidoissa, lapsi saa itse valita mieleisensä värin, muodon, mallin ja materiaalin tarjolla olevista vaihtoehdoista. Liikunta- ja musiikkihetkissä lapsen annetaan itse päättää osallisuutensa muoto, osallistuuko aktiivisesti toimintaan vai tarkkailemalla ja havainnoimalla toisten toimintaa.

Ulkoilussa lapset saavat päättää äänestämällä missä, ulkoillaan vaihtoehdoina voivat olla päiväkodin oma piha, lähipuisto tai -metsä. Lasten osallisuutta lisää yhden vastaajatiimin mielestä myös aikuisen mukana olo toimintaa mallintamassa.

Sovittelu, Minivero, mainittiin yhden tiimin vastauksessa lapsen osallisuutta lisääväksi.

6.6 Toiminta ympäristön vaikutus lapsen osallisuutta lisäävänä

Lapsen osallisuutta lisäävänä toimintaympäristönä pidettiin vastanneiden mielestä toimintaympäristöä, jossa tavarat ovat vapaasti saatavilla ja välineet ja materiaalit ovat ryhmän ikään ja kehitystasoon sopivat. Toimintaympäristöä pyrittiin myös kehittämään ja muokkaamaan lasten toiveiden mukaan hakemalla lasten toivomia leluja eri osastoilta ja yhden vastaus-tiimin mukaan, lasten ja kasvattajien omista kodeista. Lapset saavat myös leikkiä omilla leluilla vapaasti. Tärkeäksi osallisuutta lisääväksi asiaksi mainittiin lasten tietoisuus siitä, että he saavat käyttää kaikkia esillä olevia tarvikkeita vapaasti, myös soittimia ja askarteluvälineitä.

Vastauksissa koettiin tärkeäksi toimintarauhan ja häiriöttömyyden varmistaminen. Tähän on pyritty toimimalla pienryhmissä ja hyödyntämällä päiväkodin eri tiloja ja lähiympäristöä. Vastauksissa kiinnitettiin huomiota kasvattajien rooliin toimintaympäristön suunnittelussa ja toteutuksessa, osallisuutta lisäävänä ja mahdollistavana. Kun kasvattajat suhtautuvat ja asennoituvat asiaan myönteisesti ja ovat sisäistäneet asian merkityksen,

toimintaympäristö merkitys osallisuuden lisäämisessä pidettiin tärkeänä. Henkisen toimintaympäristön merkitys mainittiin yhdessä vastauksessa, tämä tarkoittaa vastanneen mielestä sitä, että pyritään kehittämään omaa ammattitaitoa ja huomaamaan osallisuuden paikkoja arjessa.

6.7 Lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutus lapsen osallisuutta lisäävänä

Lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta pidettiin tärkeänä, ehkä jopa tärkeimpänä lapsen osallisuuden lisäämisessä. Kasvattajan sensitiivinen ja lasta kunnioittava läsnäolo luo myönteisen ilmapiirin ja lisää arkojenkin lasten osallisuutta. Parhaimmillaan lapsen osallisuutta lisäävä vuorovaikutus on vastaajien mielestä kiireetöntä, luottamuksellista, välitöntä ja avointa. Lasta kannustava ja ymmärtävää vuorovaikutus, jossa lapsi kohdataan yksilönä ja ainutlaatuisena persoonana, luo lapsen osallisuuden lisääntymiselle hyvät mahdollisuudet.

Aikuisen tulee valmistella toiminta hyvin, mutta kuunnella lapsia ja joustaa tarpeen mukaan. Aikuisella pitää olla riittävästi herkkyyttä kohdata jokainen lapsi, persoona, tulee olla tasapaino aktivoinnin, vapauden välillä.

Yhdessä vastauksessa muistutettiin, että aikuisen ei pidä pelätä vallasta luopumista ja sen jakamista lapsen kanssa, ja kehoitettiin muistamaan, että vastuu säilyy aina aikuisella. Eräs vastaajatiimi mainitsi koko päiväkodin henkilöstön vuorovaikutuksen merkityksellisyyden: kaikki päiväkodissa toimivat aikuiset ovat osa kasvatusyhteisöä ja kasvatusyhteistyötä ja näin lapsen osallisuuden lisäämisen mahdollistajia.

6.8 Kasvattajan oman toiminnan merkitys

Vastauksista ilmeni, että kasvattajan tulisi ymmärtää oman toimintansa merkitys osallisuuden mahdollistajana ja lisääjänä. Yhdessä vastauksessa kannustettiin kasvattajia rohkeuteen, ”antaa itselle lupa poistua kuplasta” ja tarkastella omia ennakkoluuloja ja asennelukkoja kriittisesti. Kasvattajia kehoitettiin rohkeasti kokeilemaan ja toteuttamaan uusia ajatuksia ja toimintatapoja. Lasten valtaistumista ei saisi pelätä. Kasvattajan tulisi myös sietää lievää kaaosta ja joustaa tutusta ja turvallisesta.

Lapsen osallisuuden lisäämiseksi kasvattajan tulisi aktiivisesti kuunnella lasta, antaa lapselle mahdollisuus kertoa toiveensa ja ajatuksensa ja arvostaa lapsen omaa näkemystä. Kasvattajan tulisi olla aidosti läsnä lasta varten, kannustamassa, kehumassa ja kiittämässä lasta aina tilaisuuden tullen. Kasvattajan tulisi antaa lapselle mahdollisuuksia onnistumisen kokemiselle, tukea omatoimisuuteen ja antaa lapselle aikaa toimia itse mutta auttaa tarvittaessa. Lasten ohjaaminen vinkkien avulla lisää, lasten oman tieto-aidon kehittymistä. Erään vastaajatiimin mukaan on tärkeää, että aikuinen esittää asiansa innostavasti ja kiinnostavasti ja huolehtii siitä, että

lapset saavat joka päivä hyviä kokemuksia ja oppivat uusia asioita. Lapset sitoutuvat yhteiseen toimintaan ja tulevat toimeen keskenään vaikka välillä tuleekin pettymyksiä.

Jatkuvan havainnoinnin ja kirjaamisen merkitystä korostettiin useassa vastauksessa. Myös avoin ja luottamuksellinen vuorovaikutus vanhempien kanssa mainittiin lapsen osallisuuden lisääjänä samoin kuin, perheen vapaa-ajan, esim. harrastusten tunteminen. Kasvattajan oman toiminnan merkitys kiteytyi yhdessä vastauksessa.

Kaikki on aikuisesta kiinni. Muuttamalla omaa ajattelutapaa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Kyselylomakkeista saadun aineiston perusteella voidaan päätellä, että lapsen osallisuus toteutuu kaikissa kyselyyn osallistuneissa varhaiskasvatuksen yksiköissä Shierin osallisuuden tasomallin tasoilla 1–3 jolloin lapset tulevat kuulluiksi, heitä tuetaan ilmaisemaan näkemyksiään ja heidän mielipiteensä otetaan huomioon. Useimmissa tiimeissä lapsen osallisuus toteutui tasoilla 1–4, jolloin edellisten lisäksi lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin. Yhdessä mukana olleessa yksikössä, jossa lapsen osallisuutta on tutkittu ja kehitetty jo 4 vuoden ajan, lapsen osallisuus toteutuu, lähes aina kaikilla 5 tasolla. 5. tasolla Shierin osallisuuden tasomallissa lapset jakavat vallan ja vastuun päätöksentekoprosessissa. (Leinonen, 2014, 23).

Tämän tuloksen perusteella myös Varhaiskasvatustalain (2015/ 7b § 1) kirjatut velvoitteet toteutuivat, joskin hieman eri tasoilla eri yksiköissä. Tulosten perusteella päivähoitolain muutoksen uusi säännös, joka velvoittaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä antamaan lapsen vanhemmille ja muille huoltajille mahdollisuuden vaikuttaa ja osallistua lapsen varhaiskasvatukseen ja lapsen toimintayksikön suunnitteluun ja arviointiin, toteutuu tutkimuksessa mukana olleessa pirkanmaalaisen kunnan varhaiskasvatuksen yksiköissä (OKM, 2015.) Vanhemmilla ja huoltajilla on mahdollisuus kertoa mielipiteitään ja toiveitaan arjen vuorovaikutus tilanteissa, erilaisen kyselyjen, palautelaatikoiden ja toivomuspuiden avulla. Lisäksi vanhempien ja huoltajien mielipiteet, toiveet ja ajatukset ovat merkittävässä roolissa lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa laadittaessa.

Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2017) ovat valmistuneet ja tulevat voimaan 1.8.2017. Tällöin myös tutkimuksessa mukana olleen pirkanmaalaisen kunnan oma, paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma otetaan käyttöön. Tutkimuksessa mukana olleiden varhais-

kasvatus yksiköiden tulosten perusteella, yksiköissä toteutuu lapsen osallisuus uuden varhaiskasvatussuunnitelman velvoite pohjan mukaisesti, joskin lapsen osallisuuden toteutumista edistäviä rakenteita ja toimintatapoja tulee kehittää tietoisesti tulevaisuudessakin, toimintakulttuurin yhdenvertaisuuden ja tasa-arvoisuuden toteutumiseksi. (Opetushallitus 2016, 30.)

Tutkimukseen osallistuneet kasvattajat mielsivät lapsen osallisuuden hyvin samankaltaiseksi, kuin Kivikosken ja Komulaisen (2016) tutkimukseen osallistuneet kasvattajat. Kasvattajat keroivat lapsen osallisuuden varhaiskasvatuksen arjessa tarkoittavan lapsen mahdollisuutta ilmaista omaa mielihiteensä ja sen vaikuttamista toimintaan, siten että se on lapsen mielenkiinnon huomioiva. Lapsen osallisuuden toteutumista varmistetaan lapsen mielipiteiden, toiveiden ja ideoiden aktiivisella keräämisellä, kuuntelemalla ja havainnoimalla ja niiden muistiin kirjaamisella sekä siten, että lapset pääsevät vaikuttamaan toiminnan suunnitteluun ja arviointiin.

Lapsen osallisuus tarkoittaa tutkimukseen osallistuneiden miestä, lapsen mahdollisuutta osallistua monipuolisesti arjen toimintoihin ja toimintaan omien kykyjensä ja kiinnostuksensa mukaan, jolloin hänen itsemääräämisoikeutensa toteutuu. Lapsen ja hänen vanhempiensa ja huoltajiensa aito ja arvostava kohtaaminen ja kuuleminen on vastanneiden mielestä tärkeä vaikuttamisen keino lapsen arjessa. Lapsen osallisuutta on kasvattajien mielestä myös se, että lapsi ja aikuinen tekevät yhdessä päätöksiä, joiden vastuun kantamisessa autetaan lasta, mutta päävastuu on aina aikuisella. Lapset voivat myös sopia keskenään asioista, heitä kannustetaan auttamaan toisiaan ja vahvistetaan yhteisöllisyyden tunnetta. Tutkimuksessa tuli ilmi sama ajatus kuin Virkin (2015) tutkielmassa, että lapsen osallisuus on lapsen toimijuutta. Virkin tutkimuksen mukaan lasten osallisuus päiväkodissa on riippuvainen heidän toimijuutensa mahdollistumisesta.

Tutkimuksen tuloksista tuli selkeästi, esille kasvattajien oman osuuden merkitys lapsen osallisuuden lisäämisessä ja mahdollistamisessa. Tähän tulokseen tulivat myös Manninen (2016) opinnäytetyössään, sekä Ahlholm (2014) pro gradu-tutkielmassaan. He molemmat tuovat esille kasvattajien oman toiminnan ja ajattelun merkityksen toimintatavoille, joilla lapsen osallisuudelle luodaan puitteet toteutua pitkäjänteiset varhaiskasvatuksessa. Sekä Manninen että Ahlholm korostavat kasvattajien ja työyhteisön yhtenäisen lapsi- ja kasvatustietämisen sekä työyhteisöissä käytävien arvokeskustelujen merkityksen lapsen osallisuuden lisäämiselle. Myös tutkimukseeni vastanneet korostivat kasvattajien omien asenteiden ja ajattelutavan lapsesta ja osallisuudesta, olevan merkittävässä roolissa lapsen osallisuuden lisäämisessä. Manninen (2016) totesi, samoin kuin tutkimukseni ilmeni, että kasvattajalla tulisi olla rohkeutta tarkastella omia ennakkoluulojaan ja asennelukkojaan kriittisesti ja kokeilla rohkeasti uusia ajatus- ja toimintatapoja. Tutkimukseni vastauksissa kehoitettiin kasvattajia ”astumaan ulos omasta kuplastaan” ja olemaan pelkäämättä lasten valtaistumista, vallasta luopumista ja sen jakamista lasten kanssa, mutta

muistutettiin vastuun säilyvän aina aikuisella. Kasvattajan tulisi myös sie-tää lievää kaaosta ja tietoisesti välttää toimintansa urautumista.

Kasvattajien ja lasten välistä vuorovaikutusta pidettiin erittäin tärkeänä; kasvattajan sensitiivinen ja lasta kunnioittava läsnäolo luo myönteisen il-mapiirin ja olosuhteet osallisuudelle myönteisiksi. Parhaimmillaan lapsen osallisuutta lisäävä vuorovaikutus on vastaajien mielestä kiireetöntä, luot-tamuksellista, välitöntä ja avointa. Lasta kannustava ja ymmärtävä vuoro-vaikutus, jossa lapsi kohdataan yksilönä ja ainutlaatuisena persoonana, luo lapsen osallisuuden lisääntymiselle hyvät mahdollisuudet.

Tutkimuksessa kasvattajien keinoiksi saada lapsen mielipiteet ja toiveet selville nousi lapselta suoraan kysyminen ja havainnointi yleisimmiksi kei-noiksi. Päivittäiset keskustelut lasten kanssa ja lasten välisten keskustelu-ten ja leikkien havainnoimisen ja kuuntelemisen kerrottiin antavan paljon tietoa lasten kiinnostusten kohteista. Kasvattajan tehtävä aktiivisen kuun-telijana tuli esille myös Virkin (2015) tutkielmassa, jonka mukaan lasten tuottaman tiedon hyödyntäminen antaa lapsille kokemuksen omasta vai-kutusmahdollisuudestaan ja yhdenvertaisesta toimijuudesta yhteisössä. Pienempien lasten kohdalla keinoiksi mainittiin virikkeiden ja vaihtoeh-tojen tarjoaminen sekä mahdollisuus itse hakea leikkivälineensä kiinnostuk-sen mukaan. Kuvat mainittiin erityisesti pienten kanssa toimivaksi mene-telmäksi nähdä vaihtoehdot ja mahdollisuudet. Lastenkokoukset, äänestys sekä säännölliset kyselyt ja haastattelut olivat usean vastaajan mielestä toimivia keinoja, samoin Turjan (2010) mielestä, joka lisää listaan vielä lap-sille suunnatut arviointilomakkeet, joista esimerkkinä vastaajat mainitsivat arviointipallukat. Toiveiden ja mielipiteiden kirjaaminen ja esille laittami-nen, esimerkiksi toiveiden puun muodossa, oli monessa tutkimukseen osallistuneessa yksikössä käytössä oleva keino.

Turvallisen ja myönteisen ilmapiirin luominen, jossa otetaan lasten tun-teet huomioon mahdollistaa lapselle onnistumisen kokemukset, mainittiin myös lapsen osallisuuden lisäämisen keinoksi arjessa. Tähän kasvattajat pyrkivät Virkin (2015) tutkielman mukaan valvomalla sääntöjen noudatta-mista ja ylläpitämällä järjestystä. Pienryhmätoiminta koettiin tutkimuksen mukaan lapsen osallisuutta lisääväksi; niissä aremmatkin lapset uskaltai-vaivat kertomaan omia toiveitaan ja mielipiteitään. Pienryhmäkeskuste-luissa oli myös mahdollista tehdä ryhmän omia suunnitelmia, jolloin lapsen osallisuuden ja vaikuttamisen mahdollisuus lisääntyi. Lapset myös alkavat kertoa enemmän kun heidän oman osallisuuden tunteensa kasvaa. Myös Leinonen (2014) nimeää pienryhmätoiminnan helpottavan ja edistävän osallisuuden toteutumista, samoin kuin hetkeen pysähtymisen ja tarttumi-sen (Leinonen 2014, 23.) Nämä myös kasvattajat mainitsivat tutkimukses-sani lapsen osallisuuden lisäämisen keinoiksi.

Lasten toiveiden vaikutukset toiminnan suunnittelun, toteutukseen ja ar-viointiin olivat tutkimuksen tuloksen mukaan merkittävät. Ne ohjaavat

suunnittelua ja toiminnan toteutusta useassa tutkimukseen osallistuneessa yksikössä. Tutkimuksessa ilmeni, että yksiköissä oltiin valmiita muuttamaan suunnitelmia ja toimintaa joustavasti, lapsilta tulleiden toiveiden mukaan. Virkin (2015) tutkielman tuloksissa mainittiin lasten ideoiden ja aloitteiden huomioiminen suunnitelmien ja aikataulujen joustavassa muodossa lasta huomioivan toiminnan muotona. Lapsilta tulleet teemat ja nostetaan keskusteluun ja käsiteltäviksi heti kun ne nousevat esiin. Lasten toiveet ja mielipiteet käsiteltiin myös tiimin viikkopalaverissa ja uuden kauden suunnitteluissa. Kasvattajat yhdistävät lasten kiinnostuksen kohteet oppimissisältöihin. Vanhemmilta saatu palaute lasten toiveista ja mielenkiinnonkohteista mainittiin useassa vastauksessa vaikuttavan toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin.

Lasten toiveiden vaikuttamisen kehitysideoiksi tutkimuksessa esitettiin osallisuuden perusajatuksen sisäistämistä ja viemistä toimintaan. Kasvattajien mielestä tämä edellyttäisi asian kunnollista prosessointia, koulutuksia ja paljon yhteistä keskustelua henkilöstön kesken. Kasvattajat toivoivat myös kiireetöntä aikaa lapsen kanssa ja kiireetöntä aikaa suunnitteluun ja arviointiin. Myös riittävä henkilökunta nousi esille sekä kehityksen ja oppimisen tukea tarvitsevien lasten määrän huomioiminen ryhmässä suhteessa avustajiin. Kasvattajat näkivät osallisuuden toteutumisen kehitysideaksi lasten ottamisen mukaan arjen joka vaiheessa sekä lasten toimimisen apulaisina arjessa. Kasvattajat katsoivat toiminnan suunnittelemisen kokonaan lasten toiveiden perusteella tai kerran kuussa yhden päivän toteuttamisen lasten suunnitelmien mukaan olevan hyviä keinoja lisätä lapsen osallisuutta.

Tutkimuksessa kysyttiin konkreettisia keinoja lapsen osallisuuden lisäämiseksi arjen tilanteissa. Näissä kasvattajien näkemykset ja käytänteet olivat varsin samansuuntaisia ja sisältöisiä. Ruokailutilanteissa lapset saavat päättää, kuinka paljon ottavat ruokaa ja kuinka paljon syövät annoksesta. Lapset ottavat itse ruoan, voitelevat leivät ja kaatavat maidon, ikätaso huomioiden. Lapset toimivat apulaisina ruokakärryn haku- ja vienti tilanteissa, auttavat toisiaan viemällä pienille ruoka-annokset pöytiin ja keräämällä astiat takaisin kärryihin ja pyyhkimällä pöydät ruokailun jälkeen. Lepohetkellä lapset saavat valita, millä asulla menevät lepohuoneeseen, käyttävätkö siellä peitto ja nukkuvatko vai lepäävätkö. Unilelun saa itse valita ja toisinaan myös sadun joka luetaan. Pukeutumistilanteissa lasten annettiin valita kahdesta vaihtoehdosta mieluisampi ja isommat saivat päättää asunsa leikkisuunnitelmiansa mukaan. Pukeutumistilanteissa kannustetaan auttamaan toisia ja omatoimisuuteen. Siirtymissä lapset saavat itse keksiä toiminnallisia siirtymiä muotoja, esimerkiksi unipolun ja ohjata toisiaan. Vapaassa leikissä lapset voivat päättää leikkikaverin, leikin ja leikki-paikan; aikuiset huomioivat, ettei kukaan jää yksin, mutta yksinleikki myös sallitaan lapsen halutessa. Myös omalla lelulla saa leikkiä vapaasti päivän aikana. Lapselle annetaan vapaus valita tarjolla olevista vaihtoehdoista, esimerkiksi kädentaidoissa ja vapaus valita osallistumisensa muoto esimer-

kiksi liikunnassa ja musiikissa. Myös Ahlholmin (2014) tutkielmassa mainitaan lapsen osallisuuden mahdollistavina asioina lasten mahdollisuus osallistua tai olla osallistumatta toimintaan omien kykyjensä, taitojensa ja tahtonsa mukaan. Lapset voivat myös äänestää, missä ulkoillaan, jos vaihtoehtoina on päiväkodin omapiha tai lähipuisto tai -metsä.

Toimintaympäristön merkitys osallisuuden lisäämisessä oli sisäistetty useammassa tiimissä ja siihen kiinnitettiin paljon huomiota. Tutkimuksessa ilmeni, että kasvattajat pitivät tärkeänä, että toimintaympäristö oli suunniteltu osallisuutta lisääväksi ja helposti muokattavaksi. Tavarat olivat lapsen tasolla helposti saatavilla ja tarvikkeet ja materiaalit olivat sopivia ryhmän ikään ja kehitystasoon. Myös Ahlholm (2014) ja Virkki (2015) olivat tulleet tutkimuksissaan samaan tuloksen toimintaympäristöä koskien. Tärkeäksi koettiin myös se, että lapsi on tietoinen, että hän saa käyttää kaikkia tarvikkeita ja materiaaleja. Turja (2010) korostaa ”oppimisympäristön ja pääsyä yhteisiin materiaaleihin voimavaroihin” merkitystä; hänen mukaansa se mahdollistaa tasavertaisen osallisuuden ja tiedon saannin. Toimintarauha ja häiriöttömyys lisäävät kasvattajien mielestä lapsen osallisuutta ja ne on pyritty varmistamaan toimimalla pienryhmissä hyödyntämällä päiväkodin kaikkia tiloja ja lähiympäristöä. Tärkeänä pidettiin myös kasvattajien asennetta ja suhtautumista osallisuuteen ja kykyä huomata jatkuvasti osallisuuden paikkoja sekä oman ammattitaidon kehittämistä.

8 OMA POHDINTA

Lapsen osallisuus on kiehtonut itseäni jo useamman vuoden ajan, ensimmäisestä 2014 tapahtuneesta koulutuksesta alkaen. Kuten useasti tapahtuu uuden asian edessä, muistan sen alkuhämmennyksen ja vastustuksen, jota lapsen osallisuus vaikeasti määriteltävänä ja ilman selvää konkreettista toteutuskonseptia sai itsessänikin aikaan. Suurimpana tuntui olevan pelko siitä, ollaanko nyt siirtymässä vapaaseen kasvatukseen joka sallii lasten tehdä mitä he haluavat. Nykyään kun lapsen osallisuudesta on saatu paljon tietoa ja sitä on jo monessa yksikössä toteutettu useamman vuoden ajan, on saatu paljon näyttöä ja kokemusta siitä, ettei ole pelkoa vapaan kasvatuksen vyörymisestä varhaiskasvatukseen lapsen osallisuuden myötä. Mutta todellakin kyseessä on lasten toiveiden ja mielipiteiden selvittämisestä ja siitä, että lapset saisivat tehdä itselle tärkeitä ja mielekkäitä asioita. Tätä tietoa hyödyntäen kasvattajilla on valtavat mahdollisuudet saada toimia innokkaan, motivoituneen ja yhdessä tekemisestä iloitsevan ryhmän kanssa sekä saada varhaiskasvatukselle asetetut pedagogiset tavoitteet toteutettua.

Tutkimukseni aihe oli vahvasti mukana koko opiskeluni ajan, ja erityisesti vuonna 2016 lapsen osallisuus nostettiin voimakkaasti esille niin valtakunnallisesti kuin paikallisestikin varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyöni otettiin hyvin vastaan ja yhteistyö tutkimuksen kohteena olevan pirkanmaalaisen

kunnan ja sen varhaiskasvatusyksiköiden kanssa sujui erittäin hyvin. Tutkimusluvan sain vuoden 2016 loppupuolella ja lomakekyselyn toteutettiin alkuvuodesta 2017. Analysoin saadun aineiston käyttäen tyyppittelyä ja teemoittelua, pohdin tutkimukseni luotettavuutta ja eettisyyttä ja vertasin tuloksia teoreettisiin lähtökohtiin ja aiempiin tutkimuksiin, joiden pohjata kokosin johtopäätökset tutkimuksesta.

Tutkimusten johtopäätöksiin pääsin lomakekyselyn kymmenen kysymyksen avulla, jotka vastasivat tutkimustehtävään ja sille asettamiini tavoitteisiin. Tutkimukseni oli myös palautteen perusteella saanut aikaan keskustelua aiheesta kasvattajien kesken, ja koska vastanneiden yksiköiden tietotaidon erot lapsen osallisuudesta ja sen toteutuksesta oli jo alusta asti tiedossa, näkyi se myös vastauksissa ja kysymysten tulkinnan syvyydessä.

Tutkimukseni tuloksen mukaan lapsen osallisuus toteutuu pirkanmaalaisen kunnan kolmessa varhaiskasvatusyksikössä monipuolisesti. Kaikilla kasvattajilla on tietoa ja keinoja lapsen osallisuuden mahdollistamiselle, toteuttamiselle ja lisäämiselle. Lapset kohdataan kunnioittavasti ja sensitiivisesti, heidän mielipiteitään kuullaan ja havainnoidaan. Mielipiteet otetaan huomioon, ikätasonsa mukaisesti toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Kasvatusyhteistyön merkitys tiedostetaan ja sen kehittämiseksi tehdään tietoisesti työtä.

Koska tutkimukseen osallistui varhaiskasvatuksen yksikkö, jossa lapsen osallisuutta on tutkittu, kehitetty ja toteutettu jo 4 vuoden ajan, yhteistyössä Tampereen yliopiston kanssa, pidän tämän osaamisen ja hyvien käytäntöjen jakamisen, esimerkiksi eri yksiköissä tapahtuvana koulutuksena, koko kunnan varhaiskasvatusta ja ennen kaikkea varhaiskasvatuksen asiakkaita hyödyttävänä. Yksikössä käytössä olevat pedagogisen ryhmän toimiminen ohjausryhmänä, pedagogiset illat yhteisen ymmärryksen luomiseksi, kasvattajakahvilat, väliarvioinnit, tavoitteet ja niiden säännöllinen arviointi ja osallisuuden asiantuntijaryhmän toivon siirtyvän jokaisen yksikön toiminta kulttuuriin. Näin saataisiin arvokkaita neuvoja lapsen osallisuuden käsitteen aukaisuun, kasvattajan ja kasvatustiimin omien arvojen ja asenteiden pohtimiseen ja yhteisten lapsi- ja kasvatuskäsitteiden luomiseen, sekä lisää konkreettisia toimintaohjeita arjen tilanteisiin ja työvälineitä lapsen osallisuuden lisäämiseen. Pienillä muutoksilla arjessa saadaan suurempi vaikutus, kuin yhden suuren muutoksen läpiviemisellä.

Tutkimuksen tuloksista jäi mietityttämään ristiriita, joka tulee esille Roosin (2016) tekemästä tutkimuksesta, kuinka lapset kertovat osallisuuden toteutuvan päiväkotiarjessa. Roos kertoo tutkimuksensa osoittavan, että lapsen ja aikuisen vuorovaikutukseen tulee kiinnittää entistä enemmän huomioita, lapsen näkökulmasta. Eli se minkä kasvattajat kokevat lapsen osallisuudeksi, ei välttämättä välity lapselle osallisuuden kokemuksena- osallisuuden tunne kun on aina henkilökohtainen kokemus. Tähän asiaan tulee meidän kasvattajien kiinnittää tietoisesti huomioita. Sen kehittämisessä

voi lähteä liikkeelle vaikka tutkimuksessakin esille tulleilla keinoilla, hakeutumalla lapsen lähelle, kuuntelemalla ja kuulemalla lapsen kerrontaa. Kohtaamalla lapsi hänelle luontaisella tavalla ja lähestymällä asioita lapsen omista lähtökohdista. (Roos, 2016. 160–161.) Tämä antaa meille aikuisille mahdollisuuden täydentää omaa ymmärrystämme lasten todellisuudesta (Heikka, 2014. 41.) Roos(2016, 13) muistuttaa meitä kaikkia kasvattajia ja lasten kanssa toimijoita, että lapset ovat todellakin oman elämänsä asiantuntijoita, joita kuuntelemalla meille aikuisille tarjoutuu tilaisuus, raottaa lapsuuden ikkunaan.

Jatkotutkimuksena olisi mielestäni mielenkiintoista tutkia samoissa varhaiskasvatus yksiköissä lasten ja vanhempien kokemuksia osallisuudesta. Näin osallisuuden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa saataisiin laajempi näkökulma ja kokonaiskuva.

Lapsen osallisuutta lisäämällä, toivon kaikkien varhaiskasvatuksessa toimivien saavan kokea yhdessä lasten kanssa sen ilon ja innostuksen, joka syntyy yhdessä toimimisesta, yhteisöllisyydestä, oppimisen ja tutkimisen ilosta ja sujuvasta arjesta.

LÄHTEET

- Ahlholm, S. (2014). *”Että jokinen sais osallistua niillä taidoilla, mitä hällä on”*. Kasvattajien toiminta lasten osallisuudessa. Pro gradu-tutkielma. Kasvatustieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto. Haettu 30.3.2017 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201410072195>
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) (2014). *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Kopio-Niini OY.
- Hujala, E. & Turja, L. (2011). *Varhaiskasvatuksen käsikirja. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksen arjessa*. Juva: Bookwell Oy.
- Kataja, E. (2014). Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Kopio-Niini OY.
- Kivikoski, N. & Komulainen, E. (2016). *Lapsen osallisuuden toteutuminen päiväkodin arjessa*. Opinnäytetyö. Sosionomi. Hämeen ammattikorkeakoulu. Haettu 15.2.2017 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2016121520531>
- Leinonen, J. (2014). *Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa*. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Kopio-Niini OY.
- LOS. (1989) *YK:n Lapsen oikeuksien sopimus*. Haettu 3.1.2016 osoitteesta <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>
- Mahkonen, S. (2015). *Varhaiskasvatuslaki 2015*. Porvoo: Bookwell Oy.
- Manninen, A-M. (2016). *Lapsen osallisuus päiväkodissa – opas varhaiskasvattajille*. Opinnäytetyö. Sosionomi. Turun ammattikorkeakoulu. Haettu 27.2.2017 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201604265078>
- Opetus ja kulttuuri ministeriö. (2015) *Varhaiskasvatuslain ensimmäinen vaihe voimaan 1.8.2015: Lakimuutoksen keskeinen sisältö*. Haettu 28.3.2017 osoitteesta [http://www.kotka.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/kotka/embeds/kotkawwwstructure/25038 OKM Vakalaki](http://www.kotka.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/kotka/embeds/kotkawwwstructure/25038_OKM_Vakalaki)

Opetushallitus.(2015). *VASU-2017-verkkokomentointi*. Haettu 5.2.2017 osoitteesta http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/varhaiskasvatus/vasu2017_verkkokomentointi

Opetushallitus.(2016). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016*. Tampere: Juvens-Print – Suomen yliopistopaino Oy.

Pajulammi, H. (2014). *Lapsi oikeus ja osallisuus*. Viro: Brint Best.

Pelastakaa lapset.(2012). *Osallisuuden ohjeistus*. Haettu 3.2.2017 osoitteesta <https://www.pelastakaalapsen.fi/lapsen-oikeudet/lasten-osallisuus/>

Roos, P.(2016). *Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa*. Vaasa: Waasa Graphics Oy.

Svärd, P.(2014). Päiväkoti Kuusimäessä Lempäälässä ollaan tuntosarvet valppaina matkalla osallisuuteen. 07.03.2014. Haettu 3.2.2017 osoitteesta <https://blogs.uta.fi/seutuvarha-arkisto/2014/03/07/paivakoti-kuusimaessa-lempaalassa/>

Turja, L. (2010). Lapset osallisena-kohti uutta varhaiskasvatus-kulttuuria. *Varhaiskasvatus tänään. Toukokuu 2011*. Haettu 3.2.2017 osoitteesta <http://ecef.org/wp-content/uploads/2014/03/2011-3-Turja.pdf>

Varhaiskasvatuslaki.(2015). *Laki lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta 2015/7b* Haettu 5.2.2017 osoitteesta <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150580#Pidp2249312>

Vilka, H. (2005). *Tutki ja Kehitä*. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Virkki, P. (2015). *Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä*. Väitöskirja. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Education, Humanities and Theology; 66. Haettu 30.3.2017 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1735-5>